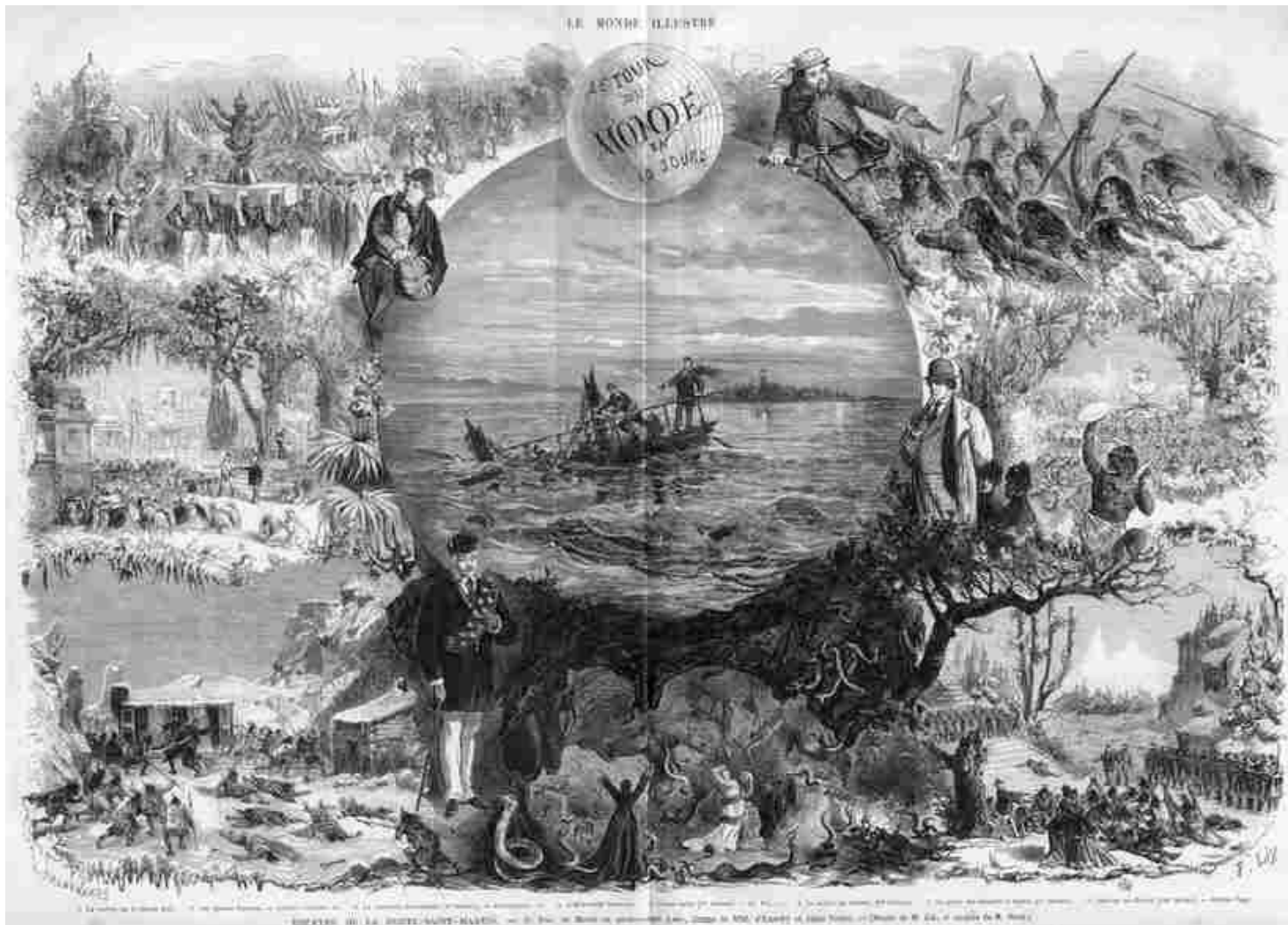

Kiss Lajos András NÉMET LOGOSZ – FRANCIA LOGOSZ

 ligetmuhely.com/kiss-lajos-andras-nemet-logosz-francia-logosz/

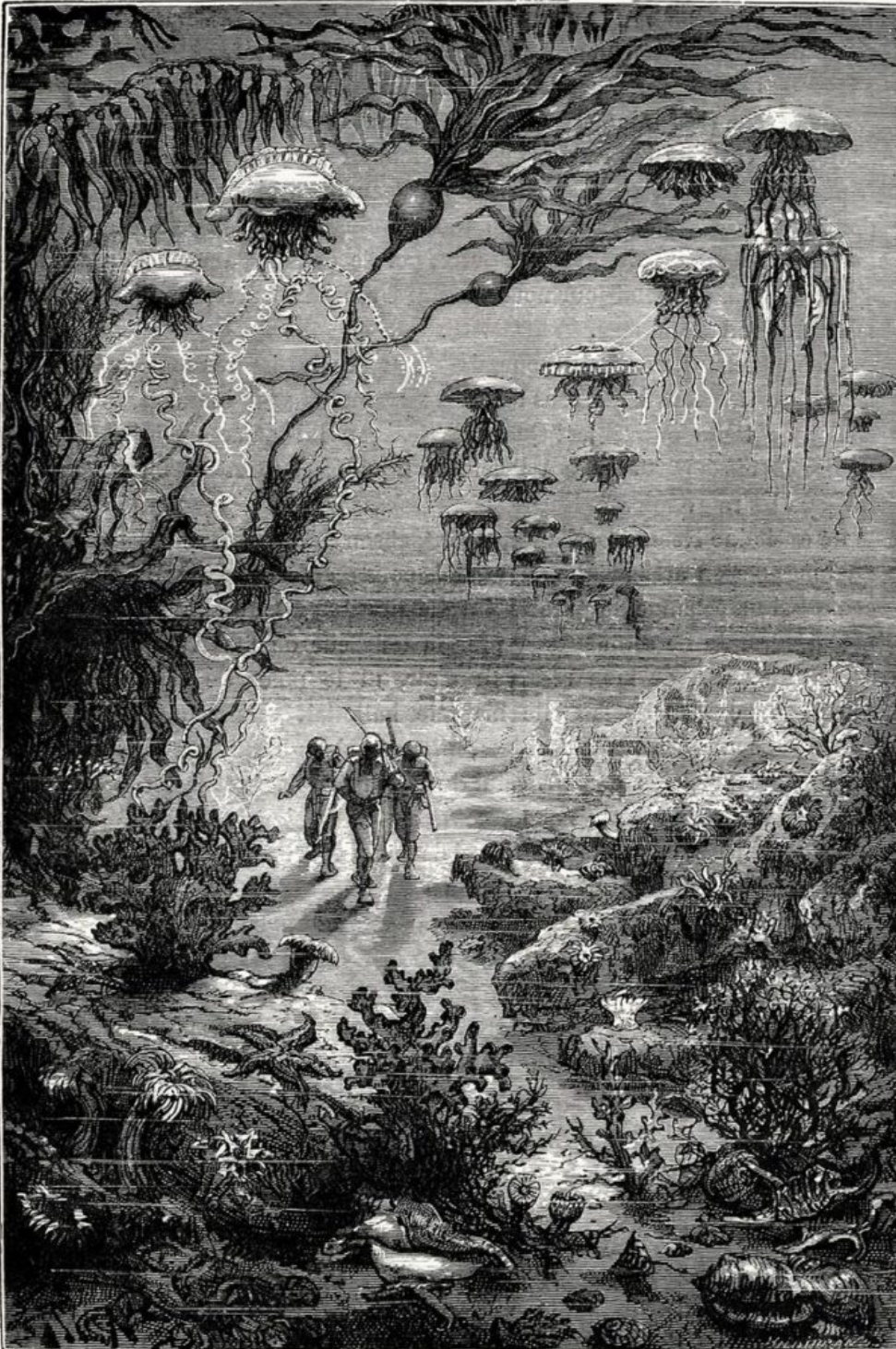

„Életem legnagyobb veszteségének tartom, hogy sohasem tekintettek a francia irodalom részének.”^[1] Verne 1893-ban mondta ezeket a keserű szavakat Robert Shevard angol újságírónak, aki kötetnyi interjút készített vele. Az író panasza jogos, hiszen a huszadik század végéig a legtöbb és legismertebb francia irodalmi lexikon, enciklopédia vagy meg sem említette a nevét, vagy „vulgarizátornak”, „felejthetőnek” címkézte, illetve besorolta az ifjúsági írók közé, mint aki legfeljebb – a szintén lebecsült – tudományos-fantasztikus irodalom területén alkotott figyelemre méltót. Kifogásolták figurái gyengén kidolgozott „pszichológiáját”. Regényhősei inkább leegyszerűsített jellemvonásokkal megrajzolt típusok, mondták a kritikusok, nem hús-vér emberek, akik képesek a változásra, jellemfejlődésre és önreflexióra. A vádak és kifogások is jogosak. Ugyanakkor kortársai közül is sokan rajongtak érte, köztük olyan nagyságok, mint Zola és Tolsztoj, illetve a mi Jókaink.^[2] Ráadásul az utóbbi évtizedekben mintha általában is eltűnne a Vernével kapcsolatos kötelező fanyalgás. Nagyon valószínű, hogy ebben a pozitív fordulatban jelentős szerepet játszott az irodalmi kánonok változása is. Napjaink esztétikai, irodalomelméleti munkáiban szinte tapinthatóvá lett a konszenzus, hogy a „nagy realizmus” és a „nagy elbeszélés” elveszítette privilegizált és korábban senki által meg nem kérdőjelezett vezető szerepét. „A posztmodernizmus felkarolta az olyan ’másodrangú’ diskurzusokat is, amelyekben az író szabadon játszadozik az általa kiválasztott témákkal, önkényesen kombinálva és újrakombinálva a klasszikus modelleket. Ami Verne regényeiben a kortársak számára a felszínességgel és az értéktelenséggel asszociálódott, az napjainkban sokak szemében a posztmodern

prelúdiumaként jelenik meg, és olyan irodalmi típust látnak benne, amelyben az olvasó maga is egy 'játékosan' felépített, komplex világ részeként rendezkedhet be.”[3]

társadalmi utópiák és ellenutópiák

Nem célom, hogy szaporítsam az író regénypoétikai, esztétikai újraértékelését célzó – jelenleg is szinte áttekinthetetlen – szakirodalmat. Ezt a feladatot inkább rábíznám a nálam szakavatottabb irodalmárookra és esztétákra. Verne munkáiból nem is a valóban próféta elörelátásról tanúskodó technikai víziók és találmányok az igazán fontosak (például a televízió, a tengeralattjáró, az űrhajó, az internet stb.).[4] Ezeknél sokkal jobban érdekelnék az író társadalmi utópiái és ellenutópiái, amelyek – legalábbis részlegesen – még inkább „prófétaiaknak” bizonyultak.

Elsőként a modern kapitalizmus „működéslogikájának” zseniális leírását említem a *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* című regényében. Az 1874-ben megjelent könyv nem is utópia, hiszen a regény cselekményének kibontakozását, pontosabban azok technikai feltételeit, az éppen akkortájt elkészült Szuezi-csatorna (1869) és az indiai szubkontinentet átszelelő vasútvonal Rothalt és Allahabadot összekötő utolsó szakaszának felépítése tette lehetővé. A történet Londonban veszi kezdetét, ahol Phileas Fogg – tehetős angol úriember és a Reform Klub tagja – fogadást köt, hogy Passepartout nevű francia inasával nyolcvan nap alatt körbeutazza a Földet. A regény formálisan kalandregény, valójában, mint Peter Sloterdijk szellemesen bizonyítja, inkább kalandregény-*paródia*. Tudniillik már a fogadás kezdetén pontosan kijelölték az útvonalat, és az igénybe vehető közlekedési eszközöket. London – Suez – Bombay – Kalkutta – Hongkong – Jokohama – San Francisco – London, illetve vasút, gőzhajó, elefánt. A menetrendekből hajszálpontosan ki lehet számolni az útszakaszok megtételéhez szükséges időt, még az esetleges indiántámadások okozta idővesztéseget is kalkulálni lehet. Verne üzenete: „egy technikailag kiglancolt civilizációban nincsenek többé kalandok, legfeljebb a kérés veszélyével érdemes számolni. A szerző leginkább arra a tényre hívja fel a figyelmünket, hogy hőse nem szerez semmilyen tapasztalatot. Mr. Fogg birodalmi flegmáját nem zavarhatja meg semmilyen turbulencia, mert mint globalizálódott utas kiiktatta a feladatot, hogy a lokális világokat akárcsak kicsit is respektálja. Világkörüli útja végén a Földet különböző szituációk távoli színtereinek látja, ezekről a napisajtóból, az útikönyvekből és az enciklopédiákból amúgy is pontos információkat lehet szerezni. Így érthető, hogy az idegeneket még csak pillantásra sem méltatja. Átutazó a különféle epizódokban: amikor Indiában egy fiatal özvegyet eleven el akarnak égetni vagy egy váratlannak tűnő indiántámadás során az amerikai vadnyugaton. Lényegében semmi nem történik, amiről ne tudhatott volna már előbb a londoni Reform Klubban. (...) Jules Vernénél a világutazó (...) tehetős turistává lényegült. A különféle közlekedési szolgáltatások igénybevevője, aki jó sokat fizetett, hogy útja során ne szerezzen *semmi* tapasztalatot, amiről – az út végén – be kelljen számolnia. Számára a világkörüli út inkább sportteljesítmény, mintsem filozófiai tapasztalat vagy valamilyen hosszabb távon is hasznosítható tanulási program része. Ezért Phileas Fognak ugyanolyan hallgatagnak kell maradnia, mint manapság egy élsportolónak.”^[5]

Sloterdijk szerint Phileas Fogg előképe napjaink flegmatikus és sztoikus turistájának, aki a repülőgép vagy az InterCity utasterében, nekidőlve a kényelmes támlának, a lehúzott függöny árnyékában lapozgatja útikönyvét, s maximum néhány kiemelt látványosságra „koncentrál”. S valóban igaz: Verne elsőrangú hegeliánus volt, aki tudta, a világszellem már bejárta a maga útját. Már nem lehet semmi újat felfedezni a világban. Legfeljebb megismételni a jól ismert tapasztalatokat.

valahol a kettő között

Ami „Verne és az utazás” kapcsolatát illeti, a közhiedelem túlzásaival ellentétben viszonylag egyszerű helyzettel kell szembesülnünk. Lucian Boia Vernéről szóló monográfiájában bizonyítja, hogy két – egyaránt hamis – legenda verseng egymással: az egyik szerint az író tulajdonképpen sohasem utazott, kalandos történeteit a dolgozósobájába csendjében képzelte el. A másik szóbeszéd viszont azt erősítgeti, hogy Verne nagy utazó volt, bejárta a világ szinte minden szegletét. Boia – pontos életrajzi dokumentumokat idézve – kitart amellett, hogy az igazság valahol a kettő között van. 19. századi mércével mérve Verne átlagos „turistának” számított, és az utazásai kapcsán szerzett élményei rendre megjelennek regényeiben. Harmincegy éves korában járt Angliában és Skóciában, két évvel később Dániában és Norvégiában. 1867-ben a *Great Eastern* fedélzetén az Egyesült Államokba utazott, ahol New York mellett a Niagara-vízesést is megtekintette. Később, amikor anyagi helyzete engedte, kisebb jachtokat is vásárolt, amelyek fedélzetén Észak-Afrikától a Balti-tengerig különféle tengeri kiruccanásokat tett. Lucian Boia szerint Jules Verne elsődleges problémája az volt, hogy miként oldja meg a következő ellentmondást: „egyrészt szeretett utazni, de ugyancsak kedvelte az otthoni magányt is. Ideálja a két életmód lehető legjobb kombinálása volt; hősei nyomán mindig mozgásban lenni, de egyúttal mindig kényelmesen berendezkedni, miként Nemo kapitány a tengeralattjárójában, vagy Hódító Robur a repülő szerkezetében.”^[6] Mégis, Verne – miként erre Sloterdijk is utalt – leginkább mások úti beszámolóit hasznosította regényeiben, illetve szorgalmasan tanulmányozta kora különböző enciklopédiáit, lexikonjait és térképgyűjteményeit, kiváltképp Élisée Reclus monumentális *Nouvelle Géographie Universelle*-jét, amely tizenkilenc kötetet tartalmazott.^[7] Ezek a munkák gyakran meg is jelennek a szereplők diskurzusaiban, mintegy kontrollálva a túltengő fantáziát. *A bégum 500 milliója* című regényében írja: „ma már annyira előrehaladott a Földgolyó ismerete, hogy bárki, ha ki sem teszi lábát a dolgozósobájából, pontos és kimerítő felvilágosításokat szerezhet a legtávolabbi tájakról is.”^[8] A geográfiai szemlélet abszolút prioritása érzékelhető regényeiben, elbeszéléseiben. Verne egyik előkészítője a *térbeli fordulatnak*; ami a huszadik századi szociológiában, politikaelméletben és filozófiai gondolkodásban, a színház- és filmművészetben, építészetben stb. teljesebb ki.

Az akkoriban kétségtelenül új világlátás legjobb példája éppen az 1879-ben megjelent *A bégum 500 milliója*. Valószínűleg ez a mű nálunk kevésbé ismert, mint a *Nemo kapitány* vagy a magyar vonatkozású regények: a *Sándor Mátyás*, *Sztrogof Mihály*, *Várkastély a Kárpátokban*, ezért röviden a lényeg: az alaptörténetet Verne Paschal Grossuet író és politikus (az 1871-es párizsi kommün egyik vezetője) *Langévol öröksége* című kéziratából kölcsönözte. Fontos szerepet játszanak az akkor nagyon aktuális és húsbavágó történelmi körülmények. A francia–porosz háború után vagyunk, amely Franciaország vereségével végződött, az ország elveszítette keleti területének egyik legértékesebb részét, a gazdag és fejlett Elzász-Lotaringiát. Vernére, mint a franciák többségére, mélyen hatott a vereség, és alapvetően megváltoztatta viszonyát a németiséghez és a német kultúrához. Néhány évvel a háború előtt megjelent *Utazás a Föld középpontja felé* című regényének német hőst, Lindenbrock professzort inkább a tudomány iránt elkötelezett, pozitív figuraként mutatja be, az 1870 után írt regényeiben minden az ellenkezőjére fordul.

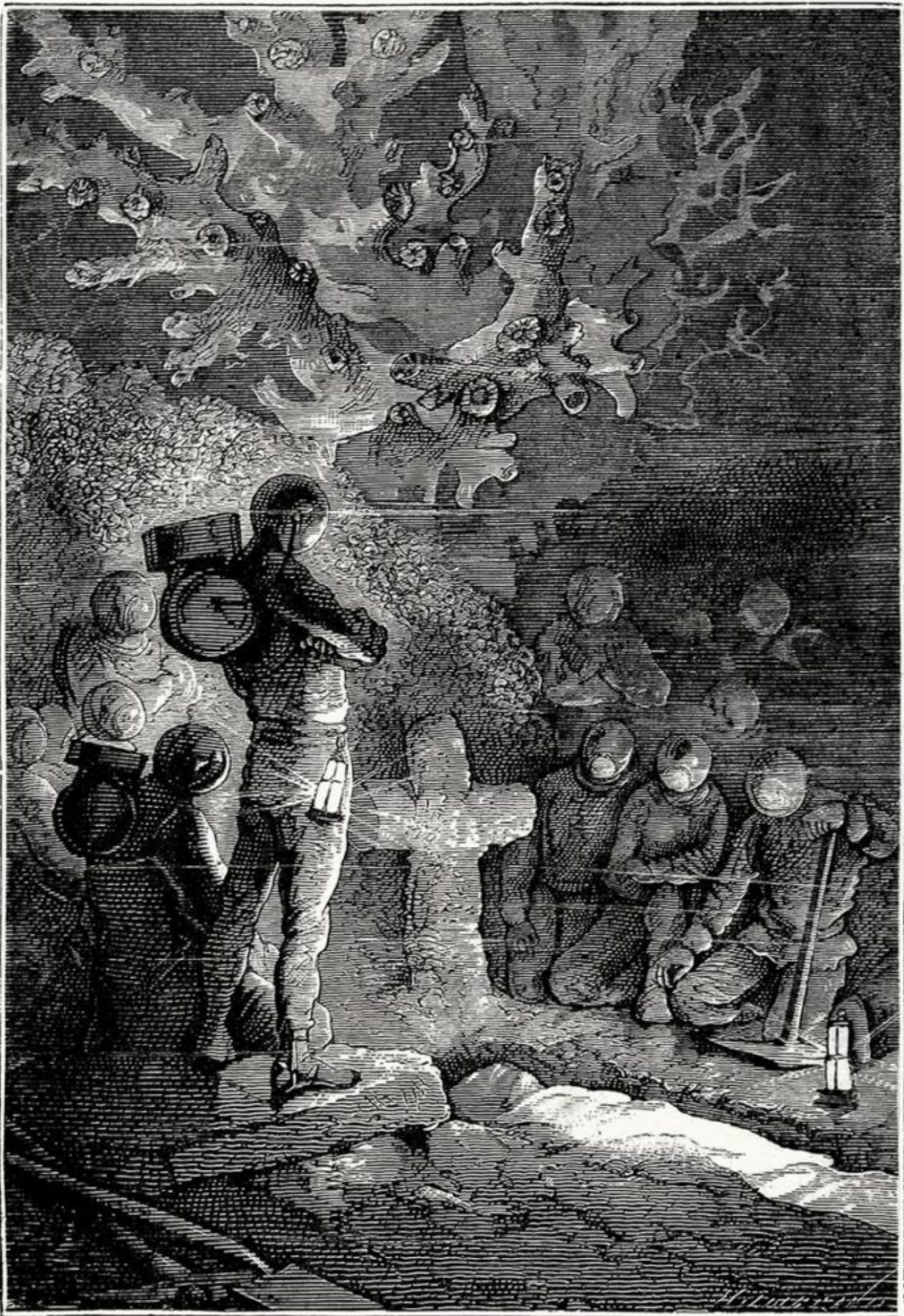
A bégum 500 milliója nak cselekménye éppen a vesztes háborút követő évben kezdődik. François Sarrasin, a jó nevű francia orvos és tudós éppen egy tudományos kongresszuson tartózkodik Angliában, amikor megtudja, hogy mesés vagyon örököse lett. Az örökhagyó egy indiai hercegnő, akihez – tudtán kívül – egyik kalandos életű őse révén távoli rokonság fűzi. Jean-Jacques Langévol ugyanis Indiában feleségül vette a nemrégiben elhalálozott

rádzsa özvegyét. A dúsgazdag Langévol valódi örökös nélkül hunyt el (egyetlen gyengeelemű fiú utódjuk nem volt „öröklésképes”), így a francia doktort illette az ötszáz millió frankra rúgó vagyon. A humanista elveket valló doktor habozás nélkül dönt: teljes egészségében a közjó érdekében használja fel. Észak-Amerikában, Oregon államban vásárol földet, amelyen ideális várost akar építeni. A megálmodott város a szociális gondoskodás, a kiváló egészségügyi ellátás és a humanista kultúra ideálját testesíti meg: „Amit tervezünk, a jólét városa lesz, de én azt óhajtom, hogy szülőhazám után a Franceville nevet kapja.”[9] Sarrasin doktor terve néhány év leforgása alatt valósággá lesz, s a regény tizedik fejezete, egy német újságcikk nyomán, pontosan bemutatja a város építésének legfontosabb szakaszait. Kiváló és gyors közlekedési eszközök (vasutak, gőzhajók) kötik össze az ország minden részével, utcái jól tervezettek, semmi sem gátolja a szabad mozgást. A házakat minőségi téglákból építik, amelyek jól szigetelnek, s a furatok „egymáshoz illesztve, kétfelől nyitott járatot alkotnak, amely a külső és a belső falakon keresztül-kasul szabad áramlást biztosít a házban a levegőnek.”[10] A lakások kialakítása és berendezése a lakosok egyéni ízlése alapján történik, mindössze egyetlen szabály létezik: kerülni kell az egészségre káros anyagok felhasználást. A német újság cikke tényszerűen mutatja be Franceville-t, de a „riport” végén rosszmájú megjegyzéssel kommentálja a látottakat: „Mindazonáltal, ha szabad őszinte véleményt nyilvánítanunk, nemigen hiszünk a kísérlet végső sikerében. Egy eredendő s alighanem végzetes hibát látunk az egészben, mégpedig azt, hogy a vállalkozás olyan bizottság kezében van, ahol a latin elem az uralkodó, s amely a germán elemet rendszeresen kirekeszti. Káros tünet ez. Amióta áll a világ csak Németország alkotott maradandót, és nélküle soha semmi nem lesz végleges. Franceville alapítói előkészíthették a talajt, tisztázhattak egynémely különleges problémát. De az igazi mintaváros mégsem Amerikának ezen a pontján, hanem valahol Szíria partjain fog szemünk láttára fölépülni.”[11]

tökéletesen ellentétes

Mivel Sarrasin doktor mesés örökségéről hírt ad az egész világsajtó, megtudja Schultze doktor is, a jénai egyetem kémia professzora. Schultzét, Sarrasin doktorhoz hasonlóan, rokoni kapcsolat fűzi az indiai hercegnő francia férjéhez. Rögvest elutazik hát Angliába, s kéri az örökség neki járó részét. Sarrasin nagylelkű, lemond az örökség feléről – neki a maradék is elegendő Franceville felépítéséhez. A történet innentől igazán érdekes. Mert Schultze, miután megismerte Sarrasin szándékát, maga is egy várost épít Franceville szomszédságában. De Sarrasin elképzelésével tökéletesen ellentéteset! Már a város neve is meglehetősen agresszív: Stahlstadt, azaz Acélváros. Stahlstadt akár a tizenkilencedik század negatív utópiája is lehetne. Jean Cesneaux így foglalja össze társadalomszervezési elveit: „a végletekig militarizált protonáci város, amelyben a katonai rend logikájának megfelelően szervezik a munkásokat. A munkások minden területen alávetettek a katonai fegyelem diktálta szabályoknak, szakmájukat is katonákként gyakorolják. Soha nem hagyhatják el a számukra kijelölt helyet, meg kell esküdniük, hogy katonai titokként kezelik munkájuk minden részletét, levelezésüket is cenzúrázzák. A város hatalmas falakkal és árkokkal körbevett. A munkásokat szakaszokba és századokba osztják, és szinte légmentesen elválasztottak egymástól. Minden mozgást örök és ajtónállók felügyelnek”. [12]

Schultze a rasszhiigiénia szakértője, és szent meggyőződése, hogy a „germán fajt minden más faj fölött elsőbbség illeti meg”. Elképzelését mitikus küzdelem keretébe illeszti: a latin és a germán faj élet-halál harcot vív. A küzdelem végére személyesen Schultze tenne pontot. Gigantikus méretű ágyúval, egyetlen lövéssel akarja romba dönti Franceville-t. „A professzor hallott vetélytársa tervéről, hogy egy francia várost készül alapítani, a testi és lelki higiénia olyan feltételei közt, amelyek alkalmasak, hogy a faj minden jó képességét kifejlesszék, és erős, egészséges fiatal nemzedékeket neveljenek föl. Erről a vállalkozásról azt tartotta, hogy képtelen, és bukásra ítélt, mert ellenkezik a haladás törvényével, amely kimondja, hogy a latin faj összeomlik, a germán faj rabszolgájává süllyed, aztán pedig végleg eltűnik a föld színéről. Ezek a fejlemények azonban késleltethetők, ha a doktor terve a megvalósulás küszöbére ér, még inkább, ha az emberek hisznek a sikerében. Ezért minden német, az egyetemes rend érdekében és egy megdönthetetlen törvénynek engedelmessé, köteles tőle telhetően megghiúsítani ezt az örült vállalkozást. Az adott körülmények között nyilvánvaló, hogy ő, dr. Schultze, a kémia 'magántanára' a jénai egyetemen, az összehasonlító fajkutatásról szóló számos tudományos munka ismert nevű szerzője – ezekben a munkákban bebizonyította, hogy a germán faj szükségszerűen fölszívja a többi fajt –, igenis őt szemelték ki az állandó teremtő és pusztító természeti őserők által, hogy megsemmisítse a törpéket, akik föllázadnak a természet ellen.”[13]

Schultze professzor karaktere tipikus *nekrofil* vonásokat mutat. A nekrofil jellem fogalmát – a spanyol filozófus, Miguel de Unamuno nyomán – Erich Fromm vezette be a szociálpszichológia szótárába. Fromm *A rombolás anatómiája* című könyvében azt írja, hogy a nekrofil karakter az erőszakot tekinti a problémamegoldás egyetlen eszközének. Nem kell sokat bíbelődni a gordiuszi csomó megoldásával, egyszerűen szét kell vágni! Fromm definíciója szerint: „karakterológiai értelemben a nekrofilia az a jelenség, amikor egy egyén szenvedélyesen vonzódik holt, pusztuló, rothadó dolgokhoz és betegségekhez. A nekrofil egyén legfőbb vágya, hogy az élőt élettelené változtassa, romboljon a rombolás kedvéért, és érdeklődését kizárólag a tisztán mechanikus tárgyak kötik le. Féktelen szenvedélye űzi, hogy ízekre szedje az élő szervezeteket.”[14]

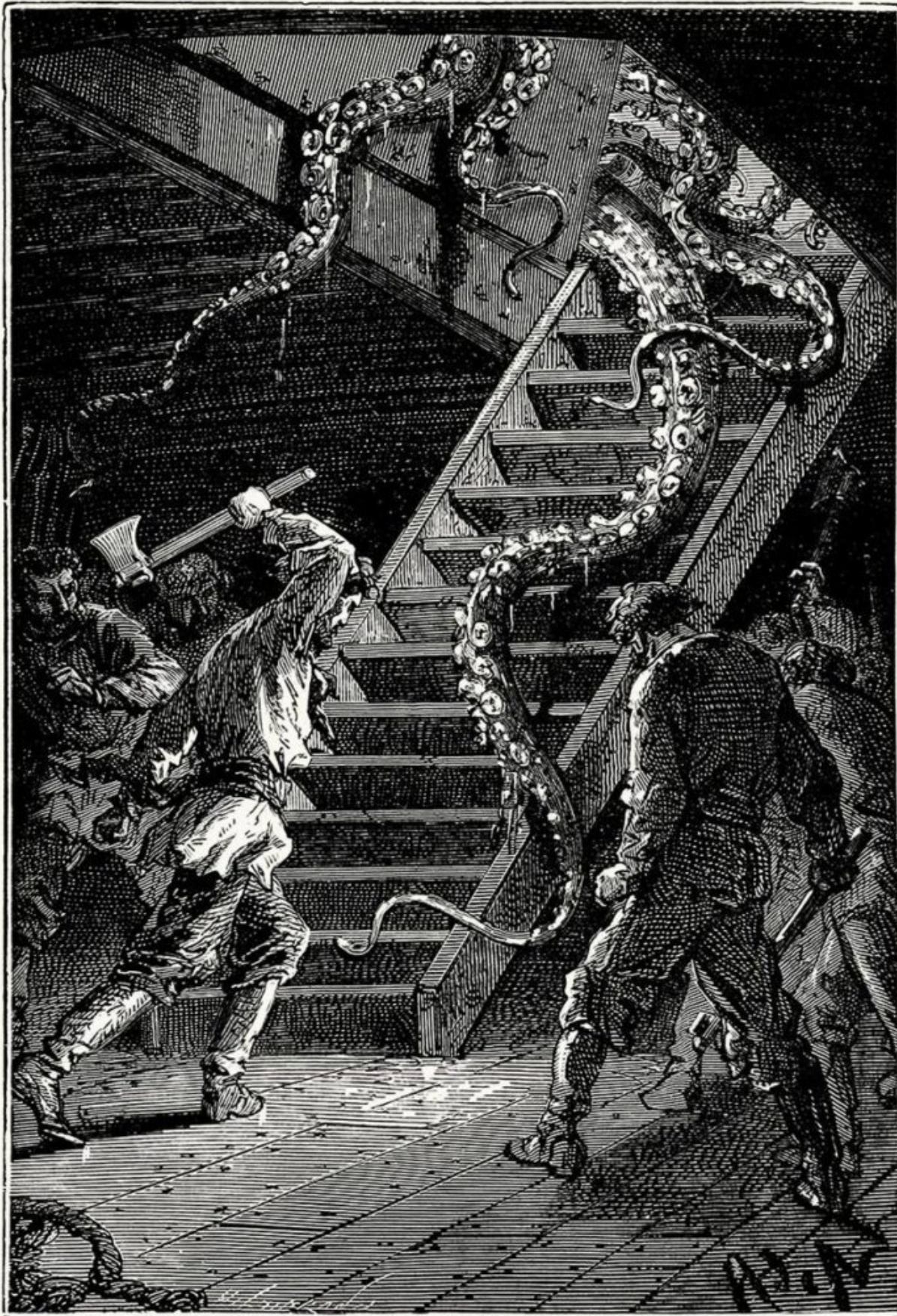
Fromm könyve egyik fejezetében Hitler nekrofil vonásait mutatja be. A hatvanas évek elején ehhez interjúkat készített a Spandau börtönben raboskodó Albert Speerrel, Hitler egyik legközvetlenebb munkatársával, aki elmesélte neki a Führer álmát: „Óriási dolgot találtam ki, a 'szuperrombolót'. Ha ezen a gépen megnyomunk egy titkos gombot – amelyet egyedül én ismerek -, egy órán belül minden élet elpusztul Észak-Amerikában, a következő órában pedig az egész földön. Mivel csak én ismerem a vegyi anyag ellenszerét, nekem nem lesz bántódásom... Megnyomom a gombot, bármerre nézek, híre-hamva sem marad az életnek, egymagam vagyok, túlradó érzés tölt el.”[15]

szuperágyú

Hitler perverz, nekrofil álmodozásait érdemes összevetni Schultze professzor magyarázatával: milyen teljesítményre képes az általa kigondolt ágyú, amellyel Franceville-t megsemmisíti. Az elzászi Marcel Bruckmann-nak adja elő tervét. Bruckmann a regény harmadik fontos szereplője, Sarrasin egyetemista fiának, Octave-nak a csoporttársa és mentora. Francia hazafi, aki a tudományokban, a sportban és a poroszok elleni háborúban egyaránt kitüntette magát. Amikor tudomást szerez a német professzor sátáni tervéről, álnéven és svájci németként munkára jelentkezik Stahlstadtban, hogy kikérelje és megakadályozza a szuperágyú létrehozását. Voltaképpen az ő beszámolója alapján ismeri meg az olvasó a Stahlstadtban folyó életet, az ágyú elkészítésének részleteit. Schultze így mutatja be „zseniális” találmányát: „a robbanás helyétől harminc méteres körzetben minden élőlény megfagy és megfullad. (...) Sőt, még jobb eredményt kapunk, ha tekintetbe vesszük, hogy a széngáz nehezebb lévén a levegőnél, sokáig az alsó légrétegekben marad, s a veszélyes zóna a robbanás után még órákig megtartja mérgező hatását, úgyhogy aki odamerészkedik, menthetetlenül elpusztul. (...) Rendszerem szerint tehát sebesültek nem lesznek, csak halottak!”[16] Talán csak azon tűnődhetünk, miként képes az írói fantázia pontosabban és hitelesebben megjeleníteni eljövendő korok eszközeit, mint amilyenek a valóságban lesznek.

Verne leírja, hogy Schultze hagymázás eszmefuttatását „undok nevetéssel” és sátáni vigyorral kísérte – ez a nekrofil magatartás tipikus fiziológia kísérőjelensége. Ugyanakkor a természettudós Schultze igyekszik nekrofil agresszióját komplett ideológiai és „filozófiai” elmélettel alátámasztani, amely, ha lehet, még sokkolóbb, mint a szuperágyú pusztításának technikai részletezése. „Pontosan az ellenkezőjét tesszük itt annak, mint amire Franceville alapítói vállalkoztak. Mi az élet rövidítésének titkát keressük, míg ők azt kutatják, miként lehet az életet meghosszabbítani.”[17] Majd gonosz tervének „jogosságát” a szociáldarwinizmusra és a náci fajelméletre emlékeztető érveléssel támasztja alá: „Jog, erkölcs, gonoszság csupa viszonylagos és szokványos fogalom. Csak a

természet törvényei abszolút érvényűek. A létért való küzdelem törvénye ugyanúgy megdönthetetlen, mint a nehézkedésé. Azt semmibe venni esztelen próbálkozás. A józan értelem azt diktálja, hogy hozzá alkalmazkodjunk, és kövessük útmutatását. Ezért fogom elpusztítani doktor Sarrasin városát.”[18]

Terve persze kudarcot vall. A magányos hős, Marcel Bruckmann ugyan nem képes megakadályozni a szuperágyú elkészítését, de Schultze számítási hibát követ el: ágyújával szó szerint túllő a célon. A lövedék akkora sebességgel hagyja el az ágyúcsövet, hogy meg sem áll a világúrig. Ráadásul az ágyúcső használhatatlanná válik, újabb lövést már nem lehet leadni vele. Schultze erre még gonoszabb fegyvert eszel ki, csakhogy már nem tudja kivitelezni. Tikos laboratóriumában a kísérletezés közben felrobbantja magát. A kihalt és gazdaságilag is tönkrement Stahlstadtban Marcel talál rá a megfagyott holttestre, s így kommentálja a látottakat: „Schultze úr... abban a titokzatos laboratóriumban halt meg, amelyet ördögi leleményével úgy rendezett be, hogy amíg élt, senki sem közelíthette meg. Rajta kívül egy lélek sem tudott ottlétéről, ennél fogva be sem juthatott volna hozzá senki, hogy segítsen rajta. Így hát egyeduralmi rendszerének az áldozata; annak, hogy minden rendelkezésére álló erőt szinte hihetetlen következetességgel a maga kezében tartott, abban a tévhitben, hogy egész művének egyedül ő lehet a kulcsa. Ez a rendszer a gondviselés által megszabott órában hirtelen ellene és céljai ellen fordult.”^[19] A regény epilógusában az elpusztult és csődbement Stahlstadtot Marcel szervezi újjá – humanista elvei szerint. Mert bármekkora gazemberré is tette Schultzét a Franciaország ellen táplált gyűlölete, mégsem szabad a „pusztulásnak átengedni művét”, és meg kell próbálni jó célokra használni a benne megtestesült erőfeszítést. Le kell számolni a hiedelemmel, mondja Marcel, hogy „egy hatalmas vetélytárs teljes megsemmisülése csak hasznot hozhat”.^[20] Ez már Verne hitvallása: történt, ami történt, de a franciáknak és a németeknek hosszabb távon nem egymás elpusztítására, hanem a kölcsönös együttműködésre kell törekedniük.

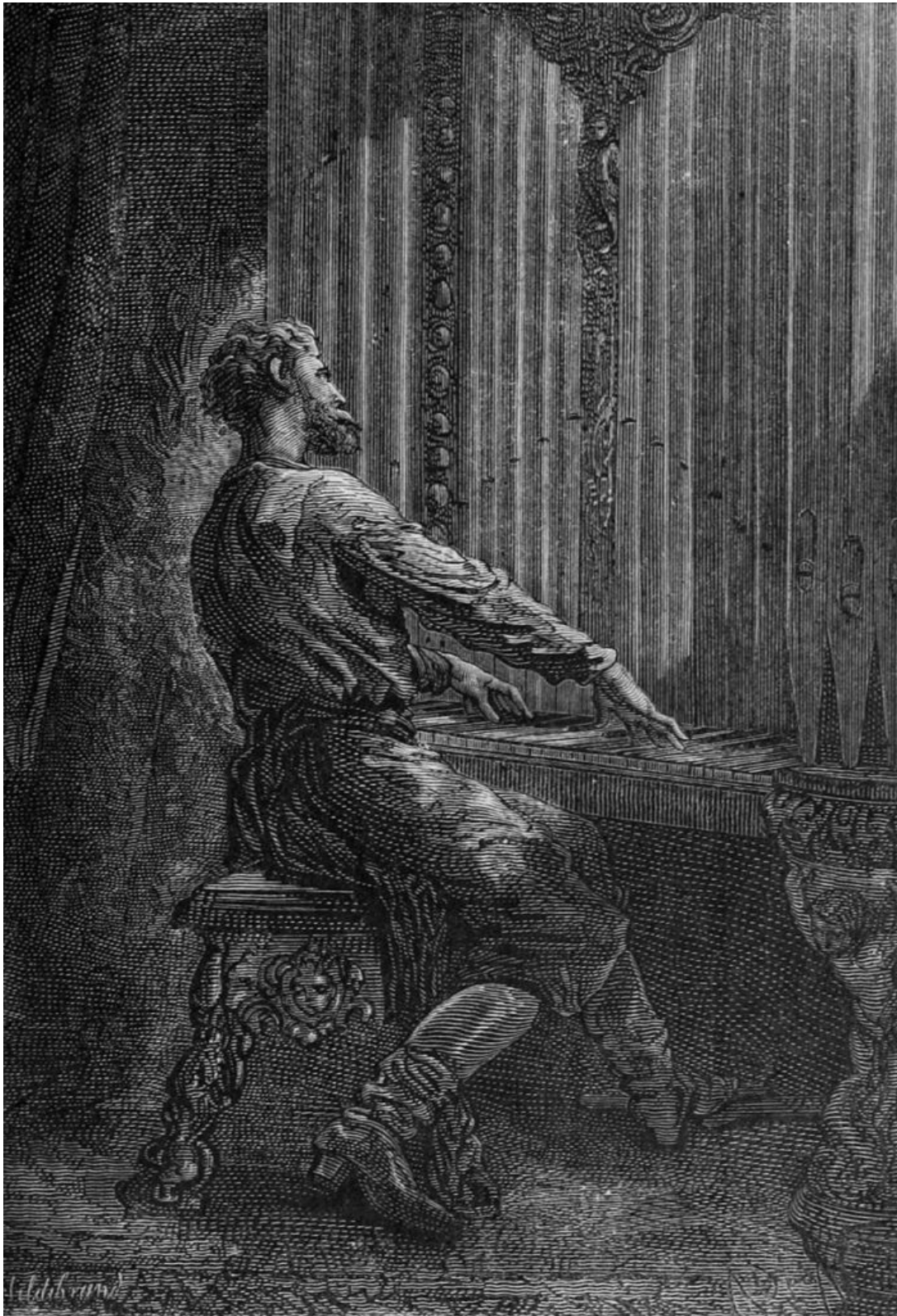
kollaborációra hajló

Amikor a germán logosz és a francia logosz szembenállásának Schultze-féle vízióját olvastam, hirtelen felvillant az emlékezetemben egy régebbi olvasmányélményem. A németek által megszállt Párizsban a Goethe Intézetet Karl Epting igazgatta. Gőzerővel dolgozott azon, hogy a náci eszmék pozitív visszhangra leljenek – kiváltképpen a kollaborációra hajló – kiemelkedő francia értelmiségiek körében. Ez a cél mozgatta 1941 májusában, amikor meghívta az intézetbe Hans Georg Gadamer, az akkoriban már ismertnek és elismertnek számító német filozófust, hogy tartson előadást Herderről, a német felvilágosodás nagy gondolkodójáról.^[21] Valójában Gadamer ambíciója sokkal több volt, mint hogy Herder filozófiai nézeteiről beszéljen. A francia/izraeli filozófiatörténész, Zeev Sternhell idézi az előadást: Gadamer „nem egyszerűen a német civilizáció nagyságát kívánta bemutatni, hanem bizonyítani akarta a francia kultúrával szemben megmutatkozó belső fölényét is. Büszkén szembefordulva a hivatalos náci rendezvényeket gyakran látogató publikummal, a lipcsei professzor olyan gondolkodóként ünnepelte Herdert, mint aki 'feltalálta a világtörténelmet'. (...) továbbá azt bizonygatta, hogy Németország Franciaország fölötti győzelme lényegében a német értékek győzelme volt. (...) olyan emblematikus figuraként beszélt Herderről, mint aki igazi úttörő volt, és az elsők között érezte meg a tizenhetedik és a tizennyolcadik századi francia kultúra és a 'német géniusz' közötti különbséget.”^[22] Ezt követően Gadamer a hallgatóság legnagyobb megdöbbenésére azt fejtegette, hogy az előző évben voltaképpen nem is a német és francia hadsereg harcolt egymás ellen, inkább a sötét német logosz vagy – heideggeri fogalmakkal élve – a „történelmi sors (Geschick) manifestációja”, valamilyen akaratmetafizikai önmegnyilatkozás érvényesült, esetleg a „legsajátabb lenni-tudásnak” kell értékelnünk a történeteket. A háborúval a német nép csak kiemelte az „elrejtettségből” a „történelem erőinek titkos játékát”. (Hogy a II.

világháború heideggeri létkategóriákká átfordított értelmezéséhez mit szolt volna az akkortájt éppen egy német foglytáborban raboskodó Paul Ricœur? Ez a kérdés nem került szóba az előadásban.)^[23]

Következik-e mindebből, hogy a Verne által megformált negatív figurát, a nekrofil Schulzét, a valóságban is a genetikusan és generikusan harcias és agresszív természetű germán kultúra inkarnációjának kell tekintenünk? Semmiképpen. Bár a francia író fájdalma és sértettsége az elvesztett háború miatt érthető, mégis botorság volna ma leegyszerűsítő és stigmatizáló következtetésre jutni. S nemcsak azért, mert a történetileg és funkcionálisan kimutatható különbségek ellenére a földön sehol, kiváltképpen Európában nem léteztek és nem léteznek eredendően agresszív, illetve eredendően pacifista kultúrák. Inkább csak sajátos történelmi szituációk, illetve konkrét kollektív és individuális tettekről tudunk, amelyek persze olykor „magasabb rendű” metafizikai törvényszerűség érvényesülésének látszatát keletik. A „germán logosz”, ha egyáltalán van értelme a fogalomnak, összetett jelenség. Mindenesetre beható eszmetörténeti kutatások nélkül is állítható: a „német logosznak” ugyanúgy integráns része a humanista elkötelezettség és pacifista szemlélet, mint a franciának vagy az angolnak. Sebastian Franck (1499–1542) *Háborús könyvecskéjében* (1539) a német protestáns teológus arra alapozza a katolikus egyház elleni legfontosabb érvét, hogy a pápaság „ahelyett, hogy megakadályozná a háborút, inkább harcra tüzeli az embereket.”^[24] Johann Valentin Andrea *Krisztus városa* (1619) című utópiája pedig, amelyet Campanella *Napvárosával* és Bacon *Új Atlantiszával* együtt szokás emlegetni, elfogadja ugyan, hogy Krisztus városának is szüksége lehet a védelemre, azaz fegyverekre, de a gyilkos eszközöknek inkább viszolygással és félelemmel kell eltölteniük a lakosságot, nem pedig büszkeséggel.^[25] A 74. fejezet (Államtudomány) az egyenlőséget, a békeszeretetet és a túlzott gazdagság megvetését tartja a polgárok legfontosabb erényének. Krisztus városában is az oktatásra, az „egészségügyre”, illetve a tudományok művelésére fordítják a legnagyobb figyelmet, mint Sarrasin doktor álom-városában, Franceville-ben.

Óvatosan kell kezelni a leegyszerűsítő és sematikus következtetéseket. Az oppozíciós logikától és sematikus megközelítéstől még az olyan, egyébként valóban tudományos művek sem mentesek, mint Louis Dumont *Az egyenlőség embere II – A német ideológia* című munkája.^[26] Dumont szembeállítja egymással a francia felvilágosodás *univerzalista* álláspontját („természet szerint ember vagyok, s csak véletlenül francia”) a német felvilágosodás és romantika *partikularista* felfogásával („egy német csak a német minőségén, azaz a német néphez tartozásán keresztül lehet ember”). Később látni fogjuk, hogy napjaink konzervatív forradalmárai és szélsőjobboldali teoretikusai milyen leleményesen újítják meg ezeket az oppozíciós sémákat, s mennyire nehéz feladat velük szemben differenciált (és nem relativista!) álláspont mellett érvelni.

[1] Boia, Lucian: *Jules Verne. Les paradoxes d'un mythe*. Les Belles Lettres, Paris, 2005. 11.

[2] Horváth Anna: *Jókai újratöltve*. Kortárs, 2016/09. 52–60.

[3] I. m. 19.

[4] Egyébként maga Verne azt állította az angol újságírónak, hogy ő voltaképpen sohasem talált fel semmit. Például: „(...) az olaszok már fél évszázaddal korábban feltalálták a tengeralattjárót, mielőtt kitaláltam Nemo kapitányt és a tengeralattjáróját”. (...) Majd arra a kérdésre, hogy részesült-e valaha tudományos és műszaki képzésben, ezt válaszolta: „Soha. Kijelenthetem, hogy nem részesültem semmilyen tudományos képzésben, habár az olvasmányaim során mindig találtam valamit, amit előbb vagy utóbb hasznosítani tudtam az írásaimban.” Idézi Boia, i. m. 39.

[5] Sloterdijk, Peter: *Weltinnenraum des Kapitals*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main. 2005. 64–65.

[6] I. m. Boia, Lucian: *Jules Verne. Les paradoxes d'un mythe*. Les Belles Lettres, Paris, 2005. 29.

[7] I. m. 30.

[8] Verne Jules: *A bégum 500 milliója – Hódító Robur – A világ ura*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1969. 95. Ford.: Lányi Viktor és társai

[9] Verne, i. m. 32. (Az eredetiben France-Ville)

[10] I. m. 96. Számos kutató úgy véli, hogy Sarrasin doktor Franceville-víziójában Verne a francia utópista gondolkodók (Saint-Simon Cabet és mások) társadalomszervezési elveit igyekezett hasznosítani. Szerintem a közismerten monarchista és sok szempontból konzervatív Verne elsősorban nem az utópista gondolkodók egyenlőség-eszméjét tartotta szem előtt. Prófétai víziójában inkább a 20. század második felében valósággá váló skandináv szociáldemokrata „jóléti államok” kiegyensúlyozott és szinte konfliktusmentes világa jelenik meg, olyan emberi közösség, amelyből szinte hiányzik a bűnözés, az átlagéletkor pedig tíz évvel több, mint másutt.

[11] I. m. 101.

[12] Idézi Boia, i. m. 199.

[13] I. m. 44. „Ha valahol valami jó történik a világon, bizonyosak lehetünk, hogy a magvetésben része van a germán fajnak.” I. m. 94–

[14] Fromm, Erich: *A rombolás anatómiája*. Háttér Kiadó, Budapest, 2001. 485. Ford.: Dankó Zoltán és Csaba Ferenc

[15] I. m. 489.

[16] Verne, *A bégum...*, 80.

[17] I. m. 82.

[18] I. m. 83.

[19] I. m. 144 -145.

[20] I. m. 146.

[21] Sternhell, Zeev: *Les anti-Lumières. Du XVIIIe à la guerre froide*. Fayard, Paris, 2006.

[22] I. m. 155.

[23] Nem céloim, hogy a valóban jelentős és Magyarországon is nagy tekintélynek örvendő német filozófust a valóságosnál rosszabb színben tüntessem fel. Jean Grondin Gadameréről írott életrajzában azt mondja, hogy a filozófus „direkt módon sohasem foglalt állást a náciizmus mellett.” Grondin, Jean: *Einführung zu Gadamer*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2000. 14. Mindenestre a 102 évet megélt gondolkodó, ahogy mondani szokás, egész életében „nagy játékos” volt. A náciizmus mellett tanúsított „enyhe elkötelezettsége” ellenére, 1945 őszén az úgynevezett Szovjet Megszállási Övezet (a későbbi NDK) orosz parancsnoksága minden ellenvetés nélkül hozzájárult, hogy őt nevezzék ki a Lipcsei Egyetem új rektorának. Igaz, két évvel később elhagyta Lipcsét, és áttelepült a nyugati zónába.

[24] Wollgast, Siegfried: *Sebastian Franck – Leben und Werk*. In: Franck, Sebastian: *Paradoxa*. Akademie Verlag, Berlin, 1966. XVIII.

[25] Andreae, Johann Valentin: *Christianopolis. Utopie eines christlichen Staates*. Aus dem Jahre 1619. Koehler & Amelang, Leipzig, 1977.

[26] Dumont Louis: *Homo aequalis, II. L'idéologie allemande. France-Allemagne et retour*. Éditions Gallimard, Paris, 1991.

kép | Alphonse de Neuville illusztrációi Verne műveihez, [pinterest.com](https://www.pinterest.com)